

УДК 347.95

Світлана Сенік,*канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу,***Микола Оприско,***канд. юрид. наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету ім. Івана Франка*

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті стверджується, що перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами є самостійною факультативною стадією цивільного процесу.

Ключові слова: перегляд, судові рішення, нововиявлені обставини, заява, скасування, ухвала.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20.12.2011 р. внесені зміни до глави 4 розділу V Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України та порядку перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Зокрема, зміст ЦПК України доповнено ст. 364¹, згідно з ч. 2 якої суддя протягом трьох днів після надходження до суду заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами перевіряє її відповідність вимогам ст. 364 ЦПК України та вирішує питання про відкриття провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами. При цьому, на відміну від положень ЦПК України в редакції, що діяла до прийняття зазначеного Закону, суд не має права на цій стадії скасувати судові рішення, а повинен призначити справу до судового розгляду та розглянути її за правилами, встановленими цим Кодексом для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. Лише розглянувши заяву по суті, суд може скасувати судові рішення, що переглядається, та прийняти нове судові рішення або залишити заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами без задоволення.

Зміни до ЦПК України мали на меті сприяти дотриманню принципу процесуальної економії у справі, укріпленню принципу правової визначеності та надати суду, що переглядає рішення, можливість більш деталь-

но дослідити доводи сторін і докази на підтвердження чи спростування наявності нововиявлених обставин без негайного скасування судового рішення, що переглядається. Однак на практиці виникають численні проблеми, пов'язані з визнанням обставин нововиявленими, порядком розгляду заяв про перегляд судових рішень, повноваженнями суду апеляційної та касаційної інстанцій при перегляді судових рішень, ухвалених за наслідками розгляду заяв про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами тощо.

Перш за все слід зазначити, що у процесуальній літературі відсутня єдність думок щодо правової природи перегляду рішень або ухвал суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами. Зокрема, В. Тертишніков вважає, що це вид судового провадження в цивільному процесі [1, с. 193]. На думку Ю. Червоного, такий перегляд є стадією цивільного процесу [2, с. 353]. В. Кравчук, О. Угриновська називають перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами факультативною стадією цивільного процесу, під час якої суд, що ухвалив судові рішення, після набрання ним законної сили, переглядає його з ініціативи осіб, які брали участь у справі, у зв'язку з виявленням істотних обставин, які існували, але не були їм відомі на час вирішення справи [3, с. 835]. Згідно з ч. 3 ст. 15 ЦПК України суди розглядають справи цивільної юрисдикції в порядку позовного, на-

казного й окремого проваджень. С. Сенік називає ці три провадження видами цивільного судочинства та зазначає, що кожен вид цивільного судочинства має свою процесуальну сутність, характеризується певними особливостями судової процедури [4, с. 281].

У постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» від 30.03.2012 р. (далі – постанова Пленуму ВССУ) зазначено, що перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами є самостійною стадією цивільного процесу, в якій судом перевіряється наявність чи відсутність правових підстав для цього – юридичних фактів, які існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, хоча їх подання до суду могло потягти ухвалення іншого за змістом судового рішення (п. 1).

Зазначимо, що у цивільному судочинстві більшості європейських країн досліджувана стадія процесу називається «Відновлення провадження» (Польща, Литва, Німеччина). Тому цілком слушною є думка, згідно з якою і в цивільному процесі України назва «Відновлення провадження» відображала б зміст цього процесуального інституту точніше [4, с. 393].

Враховуючи законодавчі положення та доктринальні позиції, вважаємо, що не слід ототожнювати поняття «провадження» та «стадія», оскільки кожне з них має свою суть, призначення та мету. На нашу думку, перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами є самостійною стадією цивільного процесу, якій притаманна низка характерних тільки для неї ознак. Так, виходячи з положень ЦПК України, можна стверджувати, що *об'єктом перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами* може бути: рішення суду, ухвалене в позовному й окремому провадженні; ухвала суду, якою закінчено розгляд справи; судовий наказ, виданий у наказному провадженні. Ці форми судового рішення можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами за умови, що вони набрали законної сили.

Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами не є способом перевірки їх законності й обґрунтованості на момент ухвалення (на відміну від апеляційного чи касаційного переглядів). Під час такого перегляду судове рішення не перевіряється на предмет повноти дослідження обставин справи, відповідність цим обставинам висновків, викладених у судовому рішенні чи правильність застосування судом норм матеріального права. Оскільки судове рішення набрало законної сили, воно вважається

законним та обґрунтованим. У досліджуваному випадку вивчається вплив на вирішення спору чи можливість видачі судового наказу саме тих обставин, що на момент розгляду справи не були та не могли бути відомі ні суду, ні особам, які беруть участь у справі, а тому про судову помилку не йдеться.

Процесуальним законом встановлено місячний строк для подання заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами з дня встановлення таких обставин. Крім цього, в абзаци 2 ч. 1 ст. 362 ЦПК України встановлений присікальний процесуальний строк для подання заяви про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами – три роки з дня набрання законної сили судовим рішенням, який не підлягає поновленню незалежно від поважності причин пропуску строку. На відміну від перевірки судових рішень на предмет їх законності й обґрунтованості, у цьому випадку не діє принцип інстанційності. Розгляд заяви про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами здійснюється тим судом, який ухвалив судові рішення, а не вищестоящим.

У межах провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами скасування судового рішення нижчестоящої інстанції може мати наслідком втрату законної сили ухвалою вищестоящего суду – відповідно, апеляційної чи касаційної інстанції.

У ЦПК України передбачені такі підстави для звернення до суду, який ухвалив судові рішення, із заявою про його перегляд (ч. 2 ст. 361):

- істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;
- встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;
- встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;
- скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;
- встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

Обставини, що виникли чи змінилися тільки після ухвалення судового рішення та не пов'язані з вимогою в цій справі, а тому не

могли бути враховані судом при ухваленні судового рішення, є новими обставинами і можуть бути підставою для пред'явлення нової вимоги. До нововиявлених слід відносити лише обставини, що входять у предмет доказування з урахуванням заявлених предмета та підстав позову. Обставина, що існувала на час розгляду справи, не була відома суду й особам, які брали участь у справі, однак не входила в коло обставин, що підлягали встановленню, та змінює підставу позову, не може вважатися нововиявленою.

Європейський суд з прав людини в рішенні від 18.11.2004 р. висловив таку правову позицію щодо нововиявлених обставин: «Процедурою скасування остаточного судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами передбачено наявність доказу, який раніше не міг бути відомий, однак міг би призвести до іншого результату судового розгляду. Особа, яка звертається із заявою про скасування судового рішення, повинна довести, що в неї не було можливості представити цей доказ на остаточному судовому слуханні, а також що цей доказ є вирішальним у справі. Така процедура міститься у ЦПК і є спільною для правових систем багатьох держав-учасниць Конвенції» [5].

Слід зазначити, що підставою для перегляду судового рішення є лише нововиявлені обставини, а не нововиявлені докази про відомі на час розгляду справи обставини, які суд вважав недоведеними.

ЦПК України обмежено суб'єктний склад осіб, які можуть звернутися із заявою про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 362). На сьогодні це тільки сторони та інші особи, які брали участь у справі. На відсутності права на подання заяви про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в особи, яка не була залучена до участі у справі, але вважає, що суд вирішив питання про її права, свободи чи обов'язки, наголосив і Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. У постанові Пленуму ВССУ вказано, що особа, яка не була залучена до участі у справі, але вважає, що суд вирішив питання про її права, свободи чи обов'язки, не має права на подання заяви про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами; суд ухвалою відмовляє у прийнятті такої заяви. У цьому разі особа має право звернутися до суду з апеляційною або касаційною скаргою із заявленням клопотання про поновлення строку на оскарження (п. 11).

На нашу думку, таке обмеження недоречне, воно істотно обмежує процесуальні права осіб і можливості захисту їх інтересів. Наприклад, якщо особа, яка не брала участі

у справі, дізналася про наявність рішення суду, яким вирішено питання про її права, свободи чи обов'язки, після перегляду рішення в апеляційному порядку, може оскаржити його в касаційному порядку. При цьому згідно з ч. 1 ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими. У той самий час матеріально-правовий інтерес такої особи у справі зумовлюється певними обставинами, що, очевидно, не були відомі суду, який ухвалив відповідне судове рішення. Тому її апеляційна чи касаційна скарга на рішення суду повинна містити, насамперед, обґрунтування наявності таких обставин і доводи щодо впливу судового рішення на її інтереси. Однак такі обставини підпадають під ознаки нововиявлених обставин і повинні визнаватися підставою для перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. Крім того, суд, що ухвалив судове рішення, про скасування якого просить скажник, міг не знати про обставини, якими зумовлений матеріально-правовий інтерес скажника у справі, та не залучити останнього до участі у ній цілком правомірно. У такому випадку неправильним, на нашу думку, є правовий наслідок розгляду апеляційної чи касаційної скарги у вигляді скасування судового рішення, оскільки таке на момент його ухвалення було законним та обґрунтованим.

У зв'язку з викладеним, вважаємо, якщо судовим рішенням у цивільній справі, яке набрало законної сили, вирішені питання про права, свободи чи обов'язки особи, яка не брала участі у справі, то за її заявою таке судове рішення підлягає перегляду саме у зв'язку з нововиявленими обставинами, а не в порядку апеляційного чи касаційного оскарження. Тому доцільним є розширення кола суб'єктів звернення до суду із заявою про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами шляхом включення до нього осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки. До речі, у ЦПК Литви передбачено, що заяву про відновлення процесу можуть подати не тільки особи, які брали участь у справі, а й особи, які не брали участі у справі, якщо судове рішення, що набрало законної сили, порушує їх права [6, с. 185]. Аналогічні положення містяться у розділі VI «Відновлення провадження» Кодексу цивільного судочинства Польщі [7].

Недосконалим є також і чинний порядок відкриття провадження за заявою про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявле-

ними обставинами й її розгляду. У постанові Пленуму ВССУ є роз'яснення, згідно з яким суд розглядає справу по суті спору з урахуванням встановлених судом нововиявлених обставин (п. 17). Іншими словами, суд, який переглядає судові рішення, має, не скасовуючи рішення, яке просить переглянути заявник, по-новому розглянути справу за правилами, встановленими для суду тієї інстанції, яка здійснює перегляд, та надати оцінку всім доказам у справі в їх сукупності, враховуючи нові докази, одночасно встановлюючи чи підтверджені ними обставини є нововиявленими, чи впливають вони на висновки суду щодо правовідносин сторін і чи їх наявність має наслідком необхідність ухвалення іншого за змістом судового рішення. На нашу думку, такий порядок розгляду замість спрощення процедури перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами навпаки ускладнює завдання суду.

Згідно з ч. 2 ст. 365 ЦПК України суд, розглянувши заяву, може скасувати судові рішення, що переглядається, та прийняти нове судові рішення або залишити заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами без задоволення. Однак суди не завжди діють у межах процесуальних повноважень та у спосіб, визначений ЦПК України, зокрема, при скасуванні судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами не приймають нове судові рішення. Ухвалою Голопристанського районного суду Херсонської області від 26.08.2014 р. у справі № 654/4244/13-ц задоволено заяву про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами та скасовано ухвалу Голопристанського районного суду Херсонської області від 01.10.2013 р. у справі № 654/4244/13-ц за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання права власності в порядку спадкування про затвердження мирової угоди. При цьому суд не прийняв жодних нових процесуальних актів (у тому числі ухвали про відмову у визнанні мирової угоди) [8].

Якщо суд першої інстанції виявив підстави для перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, скасував його і ухвалив нове, то таке рішення може бути оскаржено в порядку, встановленому для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції (ч. 3 ст. 365 ЦПК України). Отже, якщо, наприклад, у зв'язку з нововиявленими обставинами було скасоване рішення суду першої інстанції, то рішення, ухвалене за наслідками перегляду, може бути оскаржене в апеляційному порядку.

Трапляються випадки, коли апеляційні суди не завжди дотримуються вимог процесуального закону й ухвалюють рішення, що знаходяться за межами їх повноважень.

Так, Апеляційний суд Львівської області, встановивши, що обставини, на які покликався заявник, не є нововиявленими, ухвалою від 06.11.2014 р. у справі № 464/5992/13 скасував рішення Сихівського районного суду м. Львова від 07.11.2013 р., ухвалене за наслідками перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами та направив заяву відповідача про перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами на новий розгляд до суду першої інстанції [9].

Така процесуальна дія апеляційного суду суперечить положенням ч. 1 ст. 307 ЦПК України. Оскільки в апеляційному порядку було оскаржене рішення суду першої інстанції, хоча й ухвалене за наслідками перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, то при його перегляді апеляційний суд мав би діяти в межах процесуальних повноважень, визначених ч. 1 ст. 307 ЦПК України, яка не передбачає можливості скасування рішення та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

На нашу думку, у разі, якщо рішення суду першої інстанції, ухвалене за наслідками перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, не відповідає вимогам судового рішення, передбаченим процесуальним законом, у тому числі щодо оцінки нововиявлених обставин, то апеляційний суд має право скасувати рішення суду першої інстанції й ухвалити нове або змінити рішення.

На сьогодні суд, перевіряючи заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами формальним вимогам, встановленим ЦПК України (оплата судового збору, підписання заяви уповноваженою особою тощо), обов'язково розглядає справу за правилами, встановленими для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. Такому положенню суперечать, зокрема, вказівки, викладені в п. 19 постанови Пленуму ВССУ, згідно з яким у разі скасування у зв'язку з нововиявленими обставинами ухваленого судом апеляційної або касаційної інстанції нового рішення справа розглядається ними на загальних підставах за раніше поданими апеляційними або касаційними скаргами. Викладене свідчить, що суд апеляційної чи касаційної інстанції спочатку повинен розглянути заяву про перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами та за умови її задоволення та скасування судового рішення перейти до розгляду по суті апеляційної чи касаційної скарги відповідно. Однак згідно з положеннями ст. 365 ЦПК України незалежно від того, судом якої інстанції здійснюється перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, він може скасувати рішення лише з одночасним ухваленням нового рішення. Ін-

шими словами, якщо суд касаційної інстанції, яким здійснюється перегляд ухваленого ним нового рішення у справі, дійде висновку про необхідність скасування цього рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, він скасовує таке рішення й ухвалою одночасно вирішує питання про задоволення касаційної скарги.

На нашу думку, доцільнішим є триступеневий порядок перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Так, суд, якому подано заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами:

вирішує питання про відкриття провадження у справі;

у судовому засіданні встановлює наявність і доведеність нововиявлених обставин, скасовує судові рішення та призначає справу до розгляду, а у разі недоведеності підстав для перегляду постановляє ухвалу про залишення заяви без задоволення;

у судовому засіданні розглядає цивільну справу та приймає нове судові рішення по суті вимог.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2015 р.

This article states that the review of court decisions in connection with new circumstances is a separate civil procedure optional stage, which characterized his subjects, object, object and grounds for review. It is noted that the review court decisions in connection with new circumstances is not a way to check their legality at the time of adoption.

В статье утверждается, что пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам является самостоятельной факультативной стадией гражданского процесса.

Список використаних джерел

1. Тертышников В. И. Гражданский процесс. – Х., 2002.
2. Червоний Ю. С. Цивільний процес України. – К., 2007. – 392 с.
3. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. – К., 2006. – 944 с.
4. Сенік С. В., Лемик Р. Я. Цивільне процесуальне право. – Л., 2010. – 424 с.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Праведная проти Росії» від 18.11.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viaduk.net>.
6. Некрошюс В. Гражданско-процессуальная реформа в Литве // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. – 2004. – № 2. – С. 170–193.
7. Kodeks postępowania cywilnego: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl>.
8. Ухвала Голопристанського районного суду Херсонської області від 26.08.2014 р. у справі № 654/4244/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
9. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 06.11.2014 р. у справі № 464/5992/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

